

**Резюме на научните трудове на
гл. ас. д-р Светослав Риболов,
представени за участие в конкурса за за доцент по
2.4 Религия и теология (патрология – епохата на
триадологическите дебати)**

I. ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД-МОНОГРАФИЯ

- 1. Исус Христос – аскет или Спасител. Сотириологичният смисъл на Христовото човечество в първата фаза на арианските спорове (318-362), София: Университетско издателство, 2014, 232 стр.***

Съчинението представлява изследване на мисълта на основните представители на източната патристика от първата фаза на арианските спорове. То се съсредоточава върху сотириологическото значение на Христовото човечество в дебатите между 318 и 362 година. Основната теза на автора е, че въпросът е преди всичко екзегетически и че в интерпретацията на Христовата личност и дело през въпросната епоха могат да се открият две водещи мисловни тенденции. Първата подхожда към личността на Христос като откриваща се в свойствата, които в повествуването на Евангелието Го разкриват като Спасител на човечеството и вселената. Той е разпнатият и възкръснал Христос (Месия), Който е обект на богословстване. Той същият е Божието Слово и Син на Отца. Предсъществуването на Христос тук не се затваря в рамките на времето. Неговото извечно съществуване е разбирано в светлината на месианските очаквания в Стария Завет, съгласно които е проповядвано от светите апостоли Христовото Евангелие. В тяхната проповед се откроява червената нишка на Преданието – че Христос и Неговото Евангелие имат своята цел в спасението на вселената и са средоточната тема на цялото Св. Писание. Неговото човечество е възприето в интегралната цялост на Неговата божествена личност и така е решен екзистенциалният проблем

на човека – смъртта, тъй като Този, Който е Творецът, е възприел Своето творение у Себе Си – у самия Извор на живота.

През дадената епоха има и втората линия в интерпретацията на въпроса: „Кой е Христос?“ Тя схваща Неговата личност в понятия на предишно съществуване на един божествен Логос (Слово), преди да се роди като човека Иисус. По този начин Той бива обговарян с различни характеристики. Авторите, които следват тази линия, подхождат в своята екзегеза като избягват обвързването на понятия, отнасящи се до Неговото човечество с такива, които биха били достойни за божеството Му. Така, в определени екзегетически ситуации, се предполага наличието на „двама синове“. Единият е божественото Слово, а другият е възприет от Словото човек, който извървява целия аскетичен път на развитие до „обожествяване“, към подражание на когото са призвани останалите, които притежават неговата природа – хората.

При това положение, за разчитането на тези две основни тенденции в разрешаването на въпроса „Кой е Христос?“, определящо е отношението към човечеството като такова и съответно – към Христовото човечество. Дали то ще бъде схващано като екзистенциално свързано с Бога като сътворено по Негов образ, по образ на божественото Слово, или ще бъде схващано като автономно и самостоятелно, подлежащо по природата си на изменение и съответно на това – склонно по природа към грях.

В тази връзка е разгледано творчеството на основните автори на епохата: Арий, св. Алекнадър Александрийски, св. Евстатий Антиохийски, Маркел Анкирски, Евсевий Кесарийски, св. Атанасий Велики и Аполинарий. Особено важно във формирането на техните позиции се оказва наследството на Ориген и на Антиохийския събор от 268/269 година. Наследството на христологическата интерпретация на въпросия събор дава сотириологичната концептуална основа за по-нататъшното разрешаване на въпроса отношението между божествено и човешко у Христос. В оформянето на тази дискусийна среда се откроява гениалният синтез на св. Атанасий Велики, който задава основния богословски тон на православното християнство по този въпрос и успява да постави базисните сотириологични опори, върху които да се приеме Никейският символ и по-късно да се формулира христологическият догмат на Халкидонския събор (451). Така, в представената монография се оформят следните няколко

приноси моменти в резюмираното изследване: 1. Съчинението е организирано в рамките на новаторска методология, съчетаваща елементи от традиционния за българската богословска наука синтез между патрология и догматика с ясно изразен истореографски подход, който поставя мисълта на разгледаните автори в тяхната собствена дискуссионна сред. Това помага да се открият ясно техните приноси и да се схванат техните богословски позиции. 2. Преодолян е методологическият подход, популярен в богословската литература на XX век при всички деноминации, да се изолират проблемите на триадологическите дебати (IV век) от христологическите (края на IV и V век). 3. Визията на св. Атанасий Велики за сотириологичната роля на Христовото човечество е изведена като детерминираща за всеобщото признаване на Никейския символ и за развитието на православната христология в последващата епоха на христологическите спорове. 3. Изследването на богословието на Аполинарий Лаодикийски е поставено в контекста на т.нар. триадологически дебати и в традицията на св. Атанасиевото влияние, което по-ясно показва неговите недостатъци поради недоразбиране на позициите на неговия учител св. Атанасий. Това довежда впоследствие до отхвърлянето от Църквата на неговата богословска мисъл. 4. За първи път в българската богословска книжнина са изследвани подробно и задълбочено автори като Арий, св. Александър Александрийски, св. Евстатий Антиохийски и Маркел Анкирски.

II. Друга продукция за конкурса

1. Монография

Възвръщане към мистичния опит на отците. Учението за нетварните божествени енергии в гръцкото богословие на XX век, София: Синодално издателство, 2014, 112 стр.

Съчинението представлява преглед на цялата гръцка богословска литература, посветена на православното учение за различието между Божията същност и Неговите нетварни енергии през XX век. Проследени са

пресечните точки с руското емигрантско, сръбското и румънско богословие, както и дискусиите със западната наука по този въпрос. Изведен е и акцентът в разглеждането на този въпрос в Гърция през XX век като имащ чисто апологетичен характер. Това, разбира се, довежда до подчертаването на определени страни от учението в рамките на водещата се дискусия. В посоченото съчинение се открояват следните приноси моменти: За първи път в науката се прави подобно обзорно изследване на богословската мисъл през XX век в Гърция по този специфичен въпрос. Също так, въпросът не е изолиран в рамките само на гръкоезичното богословие, но е подчертано и влиянието както на спора със западните мислители, така и взаимните влияния с останалите православни богослови през XX век. Освен това, е добавено приложение с кратък преглед на важни личности от монашеското възраждане в Гърция през XX век и образци на съвременното гръцко богословие по дадената тема, даващи различни визии. Преводът е на автора.

2. Учебно пособие

Подробна научна библиография на църковните отци и писатели от III век в: Ил. Цоневски, *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели*, том 2, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010 (библиографията, която е дело на Св. Риболов обхваща 90 стр. от обема на книгата) . Научната библиография, прибавена към второто издание на базовото съчинение на Ил. Цоневски, има представителен характер за изследванията в областта на църковните отци и писатели от III век. Обхваща както съчиненията на западни езици и на гръцки, така и на славянски езици. . Библиографията е разпределена не само по автори, но там, където се налага, е следвано и тематично разпределение на съчиненията.

3. Сборник студии

Традиция и контекст в богослужието на гръцките отци, София: Синодално издателство, 2014, 278 стр. Под научната редакция на доц. д-р Свилен Тутеков.

Първа глава: „Методологията на отците”, стр. 1-50

Прави опит да изведе основните акценти в методологическия подход на светите отци. В контекста на разгръщащите се дискусии в началото на XXI век за преразглеждане на богословската методология авторът предлага четири основни методологически опори като основа за богословстване в православен контекст: авторитетът на светите отци; тяхната рецепция на Св. Писание; богословието като рефлексия върху мистичния опит на светците; еклисиологичност на светоотеческата методология като критерий за православно богословие. В студията се открие следния принос: Обосновава методологически връзката между боговдъхновеността и авторитетността на Св. Писание, и съчиненията на църковните отци в рамките на една еклисиологична визия.

Втора глава: „Septuaginta и традицията на гръцките отци”, стр. 51-88.

Студията изследва връзката между богословските основания за създаването на т.нар. *interpretatio graeca* на старозаветния сборник и богословието на източните отци. Приносния момент в изследването се състои в това, че то обосновава значението на работата в рамките на Православната традиция с текста на *Седемдесетте тълковници* (LXX), известен като *Septuaginta*, тъй като дава една ясна визия за континуитета между авторитетността на пророците, апостолите и отците.

Трета глава: „Консервативност и иновативност в триадологическите дебати през IV век”, стр. 89-127.

Изследва философската база на Ариевата богословска позиция и понятийните нововъведения на кападокийските отци, вземайки предвид философската среда на епохата. Принасятите моменти в изследването се състоят в това, че то дава обоснована теория за философската консервативност на Арий и също – доказва философската иновативност на светите отци кападокийци в техния идеен контекст.

Четвърта глава: „Сотириологията в академичното богословие и възстановяване на творението у гръцките отци”, стр. 128-257.

Авторът прави обзор на разглеждането на „сотириологичния догмат” в академичните помагала по богословие в Русия, Гърция, България и др. от кр. на XVIII до ср. на XX век и се насочва към разбирането на източните свети отци на Църквата по този въпрос. Основният акцент е върху Оригенистичната традиция, съчиненията на св. Григорий Нисийски и св. Максим Изповедник. Извеждат се акцентите в тяхното богословие, като много ясно се показва приносът на св. Максим Изповедник в окончателното преодоляване на оригенистичната визия за апокатастасиса и полагането на православната сотириология върху основите на лечителната мистика на светите отци. Приносните моменти в съчинението са два: 1. Доказва се непричастността на св. Максим Изповедник към оригенистичната визия по въпроса за апокатастасиса. Напротив, доказва се точно обратното, че преподобният отец е опровергал твърденията на Ориген по този въпрос. 2. Доказва се отсъствието на сотириологичната и антропологична мисъл на преподобния Максим Изповедник от богословските изследвания в периода XVIII – края на XX век.

Пета глава: „Рецепцията на паметта и съчиненията на свети Григорий Палама XVI-XIX век”, стр. 241-257.

Проследява рецепцията на паметта и творчеството на светия отец през Османската епоха и различните перипетии, през които преминава неговото богословско наследство. Дебатите около него се показват като показателни за развитието, или по-скоро упадъкът, на православното богословие на епохата и за силното влияние на римокатолическото богословие върху православните в Османската империята. Сбивът на богословското образование и дискриминационното отношение към православните християни през епохата допринасят съществено за забравянето на неговото богословско наследство сред тях до епохата на коливадите на Света Гора. Именно коливадите през втората половина на XVIII век възобновяват интереса към този свети отец на Църквата.

Приносът на студията сесъстои в това, че за първи път се прави обстоен преглед на цялото наследство на св. Григорий Палама през османската епоха, като се разглежда както неговата богослужебна памет, така и неговите съчинения и богословие. Досега авторите, изследвали паламитската традиция през дадената епоха (като о. Калиакманис и о. Падскалски), са се съсредоточавали върху отдели аспекти и проблеми.

4. Статии

1. *“A New Look at the Condemnations of Origen and Theodore of Mopsuestia”*. ARCHIV FÜR MITTELALTERLICHE PHILOSOPHIE UND KULTUR 18 (2012), pp. 37-45.

Статия на английски език, прочетена като презентация на 22 Световен конгрес по византийски изследвания. Прави се сравнителен анализ в христологическия подход на Ориген и Теодор Мопсуестийски. Приносът на статията е в това, че се устонавява, противно на теориите за тяхната богословска несъвместимост, че двамата се ръководят от подобен христологичен модел, което довежда и до едновременното им осъждане на V Вселенски събор (553).

2. *“Orthodox Theology”*. – In: A. L.C. Runehov, L. Oviedo, *Encyclopedia of Sciences and Religions, Springer Reference, Dordrecht Heidelberg New York London 2013*, pp. 1579-1583.

Речникова статия на английски език. Представлява опит за цялостен богословски синтез на тема: „Що е православно богословие?“ Основните въпроси разгледани в статията са еклисиалните принципи на съборността и поместността, учението за троичността на Бога и христологическия догмат, учението за нетварните божествени енергии и като следствие от него – учението за спасението като обожение на човека. Приносът е методологически. Поставя се като основа на синтеза православно-еклисиология, базирана на феномена на светостта.